

УДК 821.161.2-2:[323.27:17.026]

МОТИВ ОСОБИСТОГО СПРОТИВУ В ДРАМАТУРГІЧНОМУ ОСМИСЛЕННІ РЕВОЛЮЦІЇ ГІДНОСТІ

Інна Артеменко

Київський університет імені Бориса Грінченка
вул. Маршала Тимошенка, 13-Б, м. Київ, 04212, Україна
iiartemenko.if16@kubg.edu.ua

Особистий спротив посідає важливе місце серед об'єктів філософського осмислення. Тому досить актуальною є його реалізація в художній літературі, особливо в українській драматургії останнього десятиліття. Революція Гідності внесла свої корективи в осмислення мотивів спротиву порівняно з попередніми революціями та переворотами, оскільки той досвід відбувався за зовсім інших інформаційно-технічних можливостей, а вони важливі для організації людей. Крім того, мотив спротиву має в українській літературі власну традицію, що складається з творів Т. Шевченка, вісниківців, шістдесятників, дисидентів. Проте це переважно публіцистика та поезія. У результаті Революції Гідності український спротив став і однією з тем драматургії. Саме тому особливо актуальним є дослідження мотиву спротиву в драматургічному осмисленні з погляду переваг у розвитку суспільства, сучасного подіям на Майдані. Будь-який рух спротиву має низку організаційних і психологічних умов, за яких він відбувається. У текстах п'єс ці умови відображені якщо не по-різному, то зі зміщеними акцентами. У статті розглянуто драматургічні твори, написані до, під час і після Революції Гідності. Метою статті є простежити, як змінювалося художнє осмислення соціальних причин та ідентичності учасника руху спротиву в п'єсах, присвячених Майдану 2013–2014 років і подіям, що відбуваються на теренах України як наслідок Революції. Особлива увага приділена формуванню образу героя, борця, патріота. Розглянуто розвиток особистого спротиву у відповідності до описуваних подій та часу, коли вони відбувались. Для досягнення поставлених завдань було застосовано методи сюжетного і текстуального аналізу, конфліктознавчі та інтертекстуальні методики. Об'єктом дослідження є дві антології сучасної української драми: «Майдан. До і після» та «Лабіринт із криги та вогню». Завдяки своїй структурі ці збірки дають можливість розглянути особистий спротив як мрію, як реальний діючий образ та як героїчний, патріотичний подвиг. Також у статті простежено, якими літературними засобами створюється такий образ і як змінюються ці засоби залежно від розвитку образу в текстах. В усіх драмах створено узагальнений образ українця, якому властиві всі найкращі якості, поривання та погляди, він має високий патріотизм, силу волі, мужність тощо і є тим образом українця, якого «не вистачає» країні. Це омріяний герой. Проте в різних розділах збірок цей образ змінюється, перетворюється і вдосконалюється. А разом з цим образом змінюється і мотив спротиву учасника. Вперше було простежено, як українські драматурги відчували та осмислювали причини й перебіг соціального, в тому числі і особистого, спротиву, що зумовив Революцію Гідності. Особлива увага звернена на відмінності в художньому осмисленні одного і того ж мотиву соціального та особистого спротиву. Також уперше цілісно простежено зв'язок мотиву спротиву із художніми конфліктами п'єс збірок «Майдан. До і після» та «Лабіринт із криги та вогню». Матеріал може бути застосований для подальших глибоких досліджень з цієї теми, наприклад для вивчення прозових текстів про Майдан та, навіть, поетичних збірок.

Ключові слова: особистий спротив; Революція Гідності; Майдан; Схід України; драматургія.

До Майдану 2013–2014 р. Україна пережила Революцію на граніті, Помаранчеву революцію. Це були успішні акції ненасильницького спротиву. Але до 2013 року досвід тих революцій девальгувався з двох причин: а) режим Януковича не давав надій на позитивний перебіг; б) вони відбувалися за зовсім інших інформаційно-технічних можливостей (а це важливо для організації людей).

Мотив соціального й особистого спротиву є одним з важливих об'єктів філософського

осмислення. Особливо актуальним є феномен його художньої реалізації в українській драматургії останнього десятиліття. Революція Гідності повернула на українську сцену особистий спротив у новому осмисленні порівняно з радянською літературою. Водночас він має в українській літературі власну традицію, майже незалежну від соцреалістичного канону, складену творами Т. Шевченка, вісниківців, шістдесятників, дисидентів, хоч це переважно поетичні та публіцистичні тексти.

Збірка «Майдан. До і після» унікальна тим, що в ній представлені твори однієї теми, але написані за зовсім різних умов: до Революції Гідності та після неї. Отже, гіпотетично це писали люди з різним досвідом: а) зневірені, але ті, що мріють про революцію; б) упевнені в її успіху, але вони бачили, як це відбувається і які загрози несе. Натомість збірка «Лабіринт із криги та вогню» частково повторює принципи попередньої антології, і деякі п'єси в ній повторюються, проте особливий інтерес становить останній розділ «Війна, якої не було», що торкається сучасних подій у країні, які безумовно є одним із наслідків Майдану.

З наукових праць, присвячених мотиву спротиву, можна виокремити низку організаційних і психологічних умов, за яких відбуваються довготривалі акції ненасильницького спротиву. Відповідно, у текстах п'єс ці умови мають відобразитися якщо не по-різному взагалі, то принаймні з відчутно різними акцентами. Тож варто простежити, як змінювалося художнє осмислення соціальних причин та ідентичності учасника руху спротиву в п'єсах, присвячених Майдану 2013–2014 років і подіям, що відбуваються на теренах України як наслідок Революції, з допомогою методів сюжетного і текстуального аналізу, конфліктознавчих та інтертекстуальних методик.

Об'єктом дослідження є збірки «Майдан. До і після. Антологія актуальної драми» та «Лабіринт із криги та вогню. Антологія актуальної драми». У них зібрані п'єси на тему Революції Гідності декількох авторів, поміж них Я. Верещак, О. Вітер, Н. Марчук, О. Миколайчук-Низовець, Н. Неждана, Н. Симчич, К. Скорик, Д. Терновий та інші. До збірки входять тексти авторів різних поколінь і стилів. Деякі з них уже були переможцями на престижних конкурсах, і не тільки в Україні, але й за кордоном, а деякі були написані напередодні. П'єси у збірках поділяються на три розділи, які в кожній збірці мають різну назву, проте логіка їх залишається подібною: 1) твори, написані про Революцію до часу її початку; 2) власне події Революції; 3) події на Сході України. Ці дві книги народжені Майданом — його передчуттям, переживанням, усвідомленням.

Державні механізми влаштовані таким чином, що хтось завжди перебуває при владі. Населення ж не завжди задоволене можновладцями, особливо якщо доводиться підкорятися. Своє незадоволення люди іноді виявляють у протестах. Ненасильницький спротив є одним із видів протистояння, вираження незадоволення. Населення вирішує без зброї та людських жертв ненасильницьким шляхом відстоювати свої інтереси.

Учасники ненасильницького опору з легкістю зберігають анонімність, вони продовжують жити звичним життям, працюють, мають свої усталені будні. Узавши участь у мирному русі опору, вони нічого не втрачають. Продовжуючи відвідувати роботу, вони долучаються до страйків, вступають до певних організацій, поширюють інформацію

тощо, і це майже не впливає на їхнє повсякденне життя (Ченовет, Стефан, 2014, с. 35). Важливе значення має різноманітність учасників акцій протесту. Якщо серед протестувальників будуть громадяни різної статі, віку, професійної діяльності, релігії, політичних переконань, статусу й т. ін., супротивнику буде складніше вжити певних заходів, вплинути на людей чи ізолювати їх (Ченовет, Стефан, 2014, с. 54). На всіх етапах ненасильницької боротьби варто дотримуватися моральних принципів. Саме за умови дотримання високих моральних приписів вдасться залучити якнайбільше учасників і заручитися підтримкою народу. Громадськість у результаті масових акцій протесту отримує досвід, що в майбутньому зміцнить упевненість у своїх силах перед наступними режимами.

Революцію Гідності впевнено можна назвати наймасштабнішим рухом спротиву за часів незалежності України. Розпочавшись із акцій протесту, спрямованих на відстоювання євроінтеграції, народний рух переріс у масовий спротив чинній владі та в боротьбу за права і свободи людини. Майдан зміг об'єднати українське суспільство задля досягнення спільної мети. Долучалися всі: молодь, студенти, жінки, чоловіки, люди старшого віку, різних професій і навіть етнічної належності (Яковлев, Гарань, 2015, с. 14). У більш ніж 20 інших країнах пройшли мітинги на підтримку українських активістів. Під час Революції Гідності проявилися більшість ознак, які дослідники називають характерними для цього типу спротиву. Є кілька спроб реконструювати її сюжет (розслідування Соні Кошкіної «Майдан. Нерасказанная история», книги братів Капранових, «Літопис самовидців» Оксани Забужко).

Якщо ж говорити про особистий спротив, то варто розпочати з мрій про революційний образ борця. В антології «Майдан. До і після» перший розділ «Предтеча» складається з п'єс, написаних напередодні Революції Гідності. Це дає можливість реконструювати образ героя в уяві та мріях народу.

Найбільш яскраво образ революційного героя відтворено в п'єсі «Нетудидитина». В образі Надії Харченко втілено риси сильної вольової особистості, справжнього борця, що не зраджує своїм принципам. Їй 19 років, і вона з Донецька. У 12 років вона впала з коня і пошкодила хребет. Друзі називають її Нетудидитиною (дівоче прізвище її мами). Проте, як сказала її подруга Марина, «Хоча наша Надійка і за характером справжня Нетудидитина» (2016, с. 15). Вона є засновницею і лідеркою молодіжної організації «Молода Україна». До цього утворення входять Надія та троє її друзів. Свою ідею героїня відстоювала перед чиновником. Саме в цій сцені проявилися сила духу дівчини, її бажання відстоювати свою думку, позиції. Вона вольова і не буде прогинатися. Надія зі всіх членів організації найбільш віддана своїй справі. Вона одна не зрадила ідею, коли її

друзі перейшли на бік «темряви». Героїня виступає проти вживання алкоголю, розмовляє чистою українською мовою. Вона бачить важливу місію: інформувати молодь про ризики алкоголізму, куріння та наркоманії, а також має бажання популяризувати українську мову. Задля цього члени організації розклеюють листівки, пишуть пости в соцмережах тощо.

А ще героїня виступає в ролі письменниці. Її роман «Брати Габсбурги. 1939 рік» визнаний переможцем літературного конкурсу. Сюжет цього роману також може багато розповісти про авторку. Передусім — відданість своїй нації, своїй країні. На думку Надії, саме цієї якості не вистачає українцям — відданості Україні та гордості за те, що вони українці: «Якими ж духовними цінностями належить володіти, аби віддати життя за свободу іншого народу. Австрія повинна пишатися, що виховала таких синів!» (2016, с. 23). Про відданість своїй ідеї говорить ще один промовистий факт. Відповідь Надії на пропозицію поїхати на лікування за кордон: «Дуже дякую вам, дорогий Штефане, проте... мушу відмовити. Як писав Макс Фрей, усі завжди йдуть назавжди. Ми не повертаємось, замість нас повертається хтось інший. Якщо я поїду до Австрії, то у будь-якому разі повернусь на Донбас вже іншою людиною» (2016, с. 24). Вона турбується про своїх приятелів і про їхню спільну справу. Зраджена друзями, Надія до останньої хвилини свого життя залишилась борцем, відданим своїм поглядам та переконанням.

Ми бачимо, що в літературному дискурсі Майдану автори переважно намагаються компенсувати те, чого не вистачає в реальному житті. Тексти покликані втілити настрої та ідеї більшості суспільних мас. Створено такі образи, які змогли б вивести країну на новий рівень, героїчні образи, за якими пішов би народ. Такі герої швидко завоюють симпатію глядача, надихнуть на зміни тощо. Постколоніальна література в принципі спрямована на створення такого героя, «батька», якого не вистачає Україні. Крім того, літературні твори зазначеного періоду намагаються бути одночасно і максимально правдивими. У цьому тексті ми теж бачимо відтворення дійсності без ілюзій, руйнування якогось уявного світу, де все добре. У цій п'єсі, як і в більшості творів про Майдан, ми бачимо зідеалізованого героя, проте дуже об'єктивно подану дійсність.

Наступні розділи антології складаються з п'єс, що були написані як результат Революції Гідності після всіх її подій. У них ми можемо простежити погляд автора на цей спротив, побачити, як у літературі осмислюється його роль, значення для країни, а також згадати справжніх героїв Майдану. У всіх представлених в антології п'єсах є активісти, бійці, сильні духом, що йшли на барикади, не боючись віддати життя за майбутнє. Кожен автор описав події по-своєму, але риси, притаманні українцям, які прийшли на Майдан, у всіх схожі.

Це відданість Україні, бажання щось змінити, вибороти право на свободу вибору та власну думку, відданість спільній ідеї, сильна воля, нескореність і водночас доброта, чуйність, підтримка побратимів, бажання допомогти у важку хвилину, виручити. Саме такі люди здійснили Революцію.

У всіх п'єсах створено узагальнений героїчний образ, до того ж він є зідеалізований. Мова про те, що ми бачимо лише позитивні сторони цього образу, автор показує патріотизм, сміливість, силу духу, що властиві героям Майдану, але це звичайні люди, можливо, трохи свідоміші за інших, і вони теж мають купу своїх недоліків. Герої в усіх п'єсах є «ідеальними» українцями ймовірно тому, що автор-патріот ставив собі за мету показати героїзм народу, вивищити його за рахунок тогочасних подій. Проте це не можна назвати недоліком. Загалом у літературному процесі пережиті народом потрясіння давали авторам нові теми, мотиви, образи. Цього разу це спротив. І не дивно, що для зображення особистого спротиву з безліччя іншого письменники виділили для своїх творів найбільш яскраве і патріотичне.

У деяких п'єсах є конкретні герої, в образах яких втілено риси, притаманні бійцям за незалежність, а в деяких мова йде про загальний образ майданівців. Наприклад, у п'єсі «Ми, Майдан», де багато дійових осіб, кожен описує свої згадки про Майдан, вони розповідають не про себе, а про людей, які там були. Водночас ми розуміємо, що оповідач теж через це пройшов. Весь твір сповнений героїчних вчинків активістів, їх не перерахувати. Кожен оповідач згадує певні події, у яких проявляється особистий спротив героїв. 15 бійців, що вночі 19 лютого стояли до останнього, прикриваючи одне одного і знаючи, що в такій кількості їм не перемогти:

Майдан ще не знає цього, але він переміг сьогодні вночі, під ранок 19 лютого. Коли не побігли останні 15 хлопців з барикади біля Будинку Профспілок. Коли було втрачено основні будівлі і спалено намети, коли великий Майдан перетворився на крихітний п'ятачок... Ось тоді, у повній темряві, за цих 15 хлопчаків, що не склали зброї, зачепилася країна. І колесо історії повільно-повільно покотилося вперед. (2016, с. 119)

Львівська сотня приїхала на Майдан, не пробула там і години, як її бійців розстріляли. І таких спогадів у п'єсі безліч, авторка зосереджує увагу на героїзмі та волі українців. Відразу варто підкреслити, що авторка, аби гіперболізувати героїзм майданівців і наділити їх сильними характеристиками, використала прийом мейозису під час фіксування кількості осіб. Таким чином розповідь з об'єктивного плану переходить у суб'єктивний, коли автор намагається створити необхідний йому ефект, зокрема захоплення.

У п'єсі «Лабіринт» ми теж не можемо однозначно виділити конкретну особистість як втілення героїзму та патріотизму. Цей твір, на відміну від попереднього, покликаний показати мету Революції, її призначення, головну ідею, а не описати героїзм активістів. Ми є свідками розмови, і всі важливі думки виражено за допомогою діалогів.

АНТОНОВИЧ. А хіба ми могли інакше? Ось ти зміг би далі в цьому болоті бабриться? Дивитись, як над нами відверто знущаються? Зміг би привести в це... своїх дітей?

МИХАСЬ. Ні.

АНТОНОВИЧ. Отож бо. Значить, не дарма. А все інше — то лише піна на воді.

МИХАСЬ. І ми з вами піна?

АНТОНОВИЧ. Ні, хлопче! Ми з тобою ця вода і є! Хвиля! Цунамі!.. Це вже невідворотно. І я в це вірю, що не дарма! (2016, с. 141)

У п'єсі «Maidan inferno, або Потойбіч пекла» теж діють конкретні персонажі, і саме з них формується узагальнений образ героїв Майдану. Цілком собі конкретні, хоча й вигадані люди: Аня, Орест, Зоя, Степаніч, Люб, Марго, Пафнутій та інші, імена яких не названі. Вони звичайні люди. Проте кожен з них у творі виступає героєм, борцем. Вони отримували палицями, непритомніли від побоїв силовиків, потрапляли до лікарень, а з Майдану все одно не йшли, їх тримала висока мета, ідея, і вони не могли в такий важливий для країни час сидіти вдома. Образи твору формуються на основі описів їхніх дій. Кожен з героїв більшою чи меншою мірою намагається стати корисним, ми бачимо його найкращі прояви. Привозити ліки, бинти, порожні пляшки, шини, читати молитви, рятувати життя — такі основні вчинки персонажів. Кожна особистість на Майдані була важливою, і її роль неможливо переоцінити — ця думка утверджується у творі.

Пішла на «мирну ходу», яка різко стала немирна. Затиснув «Беркут» із двох сторін на Інститутській: ні туди, ні сюди. Яюсь вирвалася, а там засада... Уявляєш, стою під карнизом, наді мною кулі, гранати... А я дивлюсь на корову — там реально, якась шибанута корова стояла, і думаю — невже ця дурня — останнє, що я побачу? А тут до мене хлопець із щитом, затулив, аби провести... і раптом раз — падає! Куля в голову. Я його на щит і тягну, сама майже по-пластунськи... (2016, с. 183)

— кожна згадана у творі особа повністю відповідає образу борця за волю, за ідею, кожна є героєм.

Варто звернути увагу на мовлення персонажів, воно має важливе значення для створення образів. Своє незадоволення, високу емоційність герої виражають специфічною лексикою, часто зниженою, нецензурною, притаманною маргінальному середовищу. Та на Майдані були присутні

люди з різних прошарків населення. Тому мовлення тут відіграє диференційну функцію, визначає культурний рівень присутніх. Зауважимо, що культурному рівню в описуваній ситуації не відводиться важлива роль при характеристиці героя — визначальним є лише те, як він проявляє себе зараз. Крім цього зустрічаються й негативні образи: «тітушки», беркутівці, снайпери тощо, — вони зі ще більшою ймовірністю є представниками маргінального суспільства. До речі, зображення маргінального середовища в літературі є особливістю не лише майданної поетики, а й загалом постмодерністської літератури, тому ця риса є звичною.

Ще одна антологія, яку ми розглянемо в контексті нашого дослідження, — «Лабіринт із криги та вогню. Антологія актуальної драми» (2019 р.). Ця збірка п'єс включає в себе три розділи. «Розділ перший: Революція Гідності» складається з п'єс, що були розглянуті в контексті попередньої збірки («Ми, Майдан» Надії Симич, «Лабіринт» Олександра Вітра, «Maidan inferno, або Потойбіч пекла» Неди Нежданої), тому на них ми зупинитися не будемо. «Розділ другий: На межі» містить п'єси про Революцію Гідності та її продовження в подіях на Сході України. У цих творах більше йдеться про наслідки Майдану, про війну. Це такі п'єси, як «Каштан і Конвалія» Олега Миколайчука-Низовця, «Під знаком Пуй» Володимира Купянського, «39, або Автобус апокаліпсису» Дмитра Тернового. У третьому розділі «Війна, якої не було» більша увага приділяється людям під час війни. Тут можна простежити погляди на революційні та післяреволюційні події в Україні, ставлення суспільства, думки зовсім різних людей. І хоч цей розділ все одно про війну, перед нами не постають безпосередні дії — у цих текстах війна присутня лише в розмовах, спогадах, роздумах героїв. Таким чином відбувається переосмислення подій.

У п'єсі «Каштан і Конвалія», як і в усіх попередніх творах, багато узагальнених образів героїв Революції. Ми тут бачимо киян, які з'їжджалися на допомогу, таксистів, що возили майданівців, бійців, що одну ніч пробули на Майдані і поклали свої життя за Україну. Це все теж є особистим спротивом, адже люди роблять певні вчинки зі своїх внутрішніх поривань, а значить, вони теж прагнуть щось змінити. Необхідно згадати Автомайдан. Киянин приїхав на своєму авто, бо більше не зміг сидіти вдома. До Автомайдану записував хлопець, якому навіть 18 ще немає. І єдине запитання, яке він поставив водієві: «Ми вас можемо взяти з собою, але чи готові ви померти за Україну?» (2019, с. 155). Цей Автомайдан у ту ж ніч розгромили. Борцем є й Макар, який діставав людей із палаючого Будинку профспілок і повністю обпалив собі руки, пізніше одну з них йому ампутували. Та він переживав не за це, а за те, що не всіх устиг винести. Цей хлопець після Майдану потрапить до в'язниці за організацію боротьби з наркоманією — його підставили.

Звісно ж, борцями є й головні герої Конвалія та Каштан. Марко під час Майдану був ув'язнений, від нього вимагали фальшивих свідчень, професійно катували, однак він не зламався. Марко тільки шкодував, що не потрапив на Майдан. Та проявив він себе і на війні. «Дев'ять куль і п'ятнадцять осколків дістали хірурги, оперуючи українського вояка»; «Коли вже не міг стріляти, лежав поруч і подавав хлопцям патрони» (2019, с. 183). Як бачимо, традиція зображувати в літературних творах про Майдан позитивних героїв і їхні сильні сторони продовжилася в дискурсі війни на Сході України. У цих текстах повторюються ті ж узагальнені героїчні образи, зідеалізовані, але такі, яких дуже не вистачає Україні і які мають її врятувати.

Галина, лікарка, що допомагала пораненим під час Майдану, бігала під обстрілами снайперів, рятувала хлопців від беркутівців тощо. Вона є узагальненим образом лікарів, що не пошкодували себе та своїх сил на Майдані. Багато кому вони врятували життя, дали надію. Лікарі діяли швидко і безстрашно, хоча в будь-який момент могли постраждати. Конвалія проявила відданість своєму народу та безстрашся і в полоні, коли їй наказали вбити українця, а вона просто стала поруч із ним, зробивши вибір на користь гідності.

Звернемо увагу на процес знайомства з героїнею. Автор показує її історію від самого початку. Спершу просто знайомить нас із нею в потязі, задовго до Майдану, потім показує, як у ній сформувалася думка взяти участь, прийти, відмовитися від контрактів за кордоном. Так, поступово, зароджується симпатія до героїні. І вже далі в описах подій Майдану, війни, полону, ув'язнення читач або глядач щиро співпереживає їй, вболіває за неї. У цьому тексті образ твориться за рахунок показу героїчних вчинків (наприклад випадок у полоні чи під Дебальцевим) та за рахунок висловлення героїнею своїх поглядів (думка про аборти).

Варто згадати і спогади Галини про бій під Дебальцевим. Частина хлопців утекли, сказавши, що всіх убито і вони самі лишилися, та Галина вирішила, що пораненим варто надати допомогу, і поїхала в самий вир пекла, ризикуючи життям:

Ми на позиції. Там все в диму. Бій закінчився. Посеред поля палають чотири підбитих танки. П'ятий танк — утік. І серед наших хлопців жодного вбитого, хоча купа поранених. Ось так життя перевіряє на війні людей. Одні залишилися битися, а інші побігли себе рятувати. Хоча до цього їли з одного казана, співали одних пісень. (2019, с. 190).

У п'єсі Олени Пономаревої та Даріо Фертиліо «Люди й кіборги» половина персонажів є бійцями і свого роду героями. Розглянемо ж ці образи детальніше. Кіборг — один із тих, чий пам'яті присвячене шоу за змістом твору, справжній герой.

Кожен із кіборгів є героєм, не важливо, якою мірою. Вони віддали свої життя за Україну, за маленьку частинку такої важливої української землі — Донецький аеропорт. Там полягли понад 200 бійців, і кожен з них є українським героєм у всіх розуміннях. Саме прізвисько «кіборг» уже багато говорить про цих людей, адже ми відразу приписуємо їм характеристики надсильних істот — кіборгів. Якщо воїни отримали таке прізвисько, то це не просто так. Автор починає творити образ вже з «імені», яке щось означає: «Кіборг — це напівштучна-напіволюднена істота. Його витривалість не має меж; він беззаперечно виконує будь-які накази, допоки в нього залишається бодай одна рука чи нога» (2019, с. 319). Українські бійці — кіборги з більшою частиною людського. У них збереглося відчуття добра і зла, і вони думають перш ніж виконувати накази. Тому це люди, яким властиві деякі риси кіборгів.

Кіборг у п'єсі є узагальненим образом усіх бійців, що обороняли аеропорт. У ньому ми бачимо багато чеснот. Він виявляє доброту, жалість, як у випадку з котеням, що демонструє високий рівень людяності. П'єса побудована по-особливому: у ній кожен герой самостійно розповідає глядачам про свої подвиги. Тобто для глядача образ творить сам себе, ніби поза автором. Діалоги лише підштовхують до певних аспектів розповіді.

Сам Кіборг ставить під сумнів свій героїзм:

От бачиш з моїх розмов — ніякий я не герой. Можливо, я просто ідеаліст, яких «розумні» люди, що вдома тепер сидять, п'ють і гуляють, вважають за дурників. А може, навпаки, ми, кіборги, більше від інших — на власній шкурі — відчули, що тільки тепер Україна насправді відривається від пуповини Радянського Союзу. (2019, с. 355)

У цій сцені ми бачимо зіткнення різних поглядів. Це важливо, адже літературний твір кожен читач або глядач потрактує по-своєму, крізь призму своїх знань і досвіду. І хоч ці твори мають високий рівень патріотизму, інтерпретація буде залежати від інтерпретанта. Тобто знайдеться той, який скаже, що ліпше було сидіти вдома, і назве героя дурником. Тож однозначного трактування бути не може.

У тексті зустрічаємо ще один образ кіборга — це Охоронець кіборгів: «Раніше мене звали Олександр Трепак, я полковник, командир оборони Донецького аеропорту» (2019, с. 336). Ця дійова особа є уособленням тих командирів, які в складній ситуації беруть на себе відповідальність, ведуть бійців у бій, приймають рішення. Від них багато в чому залежать військові дії, перемоги і поразки тощо: «Мені ніхто не наказує оборонятися в аеропорту. Я сам собі дав таки наказ як український офіцер. Вважаю, що тільки боягузи посилаються на відсутність наказу згори, щоб

виправдати свою бездіяльність й уникнути відповідальності» (2019, с. 336).

Варто зазначити, що в цих драмах дуже високий рівень емоційності, він зумовлений тематикою. Емоції тут — це головний засіб впливу та залучення глядача. Автор вустами героїв розповідає про такі ситуації, що обов'язково викличуть емоційну бурю чи то співчуття, чи то жалю, чи злості та незадоволення, чи гордості за таких людей. Емоції є головним козиром творів цього дискурсу.

Не можна оминати і образ Волонтерки, роль якої є неocenенною на війні. Варто зазначити, що жінка-волонтерка на війні має зовсім інше значення для бійців. Такі жінки стають для воїнів втіленням усіх українських жінок — матерів, сестер, дочок, дружин. Під час війни стає зрозуміло, що жінка — не слабка і не беззахисна, а навпаки, дуже потрібна. І приходять жінки-волонтерки завжди туди, де їх найбільше потребують: «Ми відвідуємо госпіталі, допомагаємо доглядати поранених. Улаштовуємо благодійні ярмарки, щоб зібрати гроші для фронту. Або працюємо в таборах для переселенців з Донецької та Луганської областей. Ми там, де найбільше потрібні. Адже коли йде війна, тилу не існує» (2019, с. 326).

Борцями можна назвати людей, навіть якщо вони не були на фронті, але виступали за свої переконання, відмовлялися від брехні, ризикували, висловлюючи власну думку. І це не залежить від професії, віку чи тим більше національності. Тому хотілося б зупинитися і на образах Російського професора та Російського журналіста.

Російський професор — один із тих, хто не побоявся сказати те, про що думають багато людей. Він написав статтю «Це вже було», за що втратив роботу і високий статус у суспільстві. Чому до нього так поставилися? Ось як причина названа у творі: «Зокрема, у своїй статті, надрукованій у газеті “Відомості”, він паплюжить зовнішню політику Росії та необдуманно й безвідповідально критикує дії глави держави, завдаючи тим самим неабиякої шкоди навчальному та виховному процесові» (2019, с. 341). А в статті цього професора було написано таке: «Російська анексія Криму під приводом захисту тамтешнього російськомовного населення, як дві краплі води, нагадує аншлюс Гітлером Австрії у 1938 році та анексію Судетів у 1939 році» (2019, с. 340). Російський професор проявив сміливість, сказавши правду про дії президента. Він чудово розумів, чим йому доведеться поплатитися, але бачити навколо лише брехню він не захотів. Загалом цей образ для літератури теж є дуже двозначним, як і наступний образ Російського журналіста. Цими образами література, а в цілому і культура, демонструє свою непричетність до подій. Культура — це загалом про людство без меж. Тут дуалізм ми бачимо в тому, що деякі автори дуже гостро позиціонують різницю між «українське» і «російське»

та акцентують на межі, проведеній війною; інші ж, навпаки, намагаються довести, що війна відбувається між політиками, а не між культурами. Література гостро відчуває будь-які подібні зміни, але однозначна інтерпретація неможлива.

Російський журналіст виявив таку саму позицію, як і попередній персонаж, тому наслідки його дій були схожими. Цей журналіст не зміг терпіти «пропагандистське божевілля» та брехати з телеекрану громадянам. Він обрав чисте сумління:

Уявімо, що журналіста звать Костянтин Гольденцвейг... Що ви подумали б про цього журналіста, якби він почав розповідати, що Президент використовує війну в Україні, аби підняти свою популярність і що він розгніваний через те, що його вигнали з Великої вісімки... Та ще й відмовився б повідати телеглядачам, як йому було сказано це зробити, — що українські офіцери розіп'яли трирічного хлопчика... і що український реактивний літак збив якийсь там малайзійський авіалайнер... і що російським антиурядовим маніфестантам платить Америка... Ну, можете собі уявити... (2019, с. 344)

Звісно ж, за відмову виконувати накази і за висловлювання думки, що не відповідає загальноприйнятій, журналіста звільнили з роботи, адже він не є незалежним і має підкорятися. Проблема ЗМІ в дискурсі Майдану і війни є дуже актуальною. Якщо під час Революції засоби медіа мали позитивну роль, реально висвітлювали події, то під час збройного опору вони стали учасниками інформаційної війни. Література в цьому плані об'єктивно відображає події.

Складною є ситуація і в житті людей поза війною, адже особистий спротив — це те, що всередині людини. Героїня драми Неди Нежданой «ОТВЕТКА@UA» — Вона, у неї принципова громадянська позиція. Вона не може підтримувати дружніх стосунків із громадянами сусідньої держави, оскільки йде війна. А війна — це про всіх. Вона любить свою подругу, але вважає її одною з тих, хто мовчки дозволяє вбивати українців. Вона не може розірватися. Вона твердо вирішує, що не поїде до Росії, проте якщо подруга бажає, то Вона чекає її тут. Головна проблема — як двом народам спілкуватися:

Ти знаєш, що найбільше змішаних родин між нашими країнами? І наші теж. Найсмійніше, що у тебе – наше прізвище, українське, хоч ти і не розумієш мови, а у мене — ваше, і нікуди від цього не дінусь. Ми — гібриди. І ця рана розриву — в мені. Ти уявляєш, скільки порізаних сімей? І я теж маю рідню у вас: милі люди, але я не можу спілкуватися з ними. (2019, с. 407)

Авторка витворює образ за допомогою монологу: говорить Вона — а ми, аналізуючи її слова, робимо висновок про те, що це за героїня, які риси їй притаманні. Героїня веде розповідь, з якої ми дізнаємося про її погляди, через цю розповідь авторка висловлює свою ідею, показує проблеми. Ми бачимо, що Вона глибоко переживає ситуацію, Вона не може пробачити росіянам цю війну, Вона звинувачує кожного з них у підтримці цієї війни. З її слів ми робимо висновок, що в неї гостре почуття справедливості, Вона вимагає «ответки» для всіх. Вона намагалася допомагати бійцям АТО, але більшість її спроб спіткав провал. І Вона просто пекла їм пироги, вкладаючи в них усю душу, Вона навіть молитву над ними читала. Кожен допомагає як може, дає щось своє, не стоїть осторонь. Головною ідеєю тексту є те, що на кожного в цьому житті чекає своя «ответка».

У п'єсах створені образи справжніх бійців, саме вони є головними героями і перебувають у центрі творів. Складається враження, що автори ставили за мету описати найкращих з-поміж українців. Більшість із цих образів є узагальненими, вони створені радше тематикою і динамікою самого мотиву спротиву. Крім того, усі вони до певної міри ідеалізовані. Це не дивно, адже українській літературі, яку більшість дослідників називають «літературою без батька», властиво витворювати сильний образ, що поведе за собою інших, очолить боротьбу тощо. Це особливість пострадянської літератури. Багато образів створено за допомогою мовлення. Тобто про героя ми дізнаємося з розмов, діалогів з іншими, монологів, можемо простежити особливості його мови, вживання специфічної лексики, діалектизмів (що свідчить про те, звідки родом герой), професіоналізмів (повідомляє про основний вид діяльності), нецензурної лексики (демонструє культурний рівень) тощо. До того ж деякі автори вже в переліку дійових осіб застосовують певний принцип диференціації. Наприклад, у п'єсі «Під знаком Пуй» Володимира Купянського дійові особи представлені з позицій наявного в них рівня патріотизму. Автор відверто проявляє свою симпатію чи антипатію до героїв.

Також кожен автор індивідуально підходить до питання композиції. Дуже мало п'єс відповідають традиційному поділу на дії. Тут загалом і місце подій іноді є незвичним, як-от у вже згаданій п'єсі «Під знаком Пуй», де основна частина подій відбуваються на автобусній зупинці; ще у двох п'єсах — в автобусі чи в автозаку. П'єса «Люди й кіборги» взагалі написана у вигляді ток-шоу, а «Ми, Майдан» композиційно поділена на частини відповідно до хронології подій і назви має відповідні (героїчно-піднесена і под.). Кожен автор бачить свою логіку подій та показує це глядачам. Іноді в одній сцені може бути вміщено майже весь перебіг Революції.

Для зображення революційних подій і створення необхідних образів автори застосовують

різноманітні художні засоби: гіперболізацію, метазис, метафору, ліричний відступ, риторичні запитання та ін. Досить часто авторські ремарки мають смислове навантаження, тобто не лише повідомляють про місце і послідовність подій, а й відтворюють емоції героїв, погляди самого автора, розставляють змістові акценти, виявляють основні події чи мотиви.

Загалом усі твори можна розподілити на три групи: п'єси про Революцію Гідності; п'єси про наслідки Майдану та його продовження в подіях на Сході України; п'єси про мирне життя під час війни й осмислення народом подій у країні. При їх написанні автори використовували архівні документи, відеокасети тощо, кожна порушує важливі проблеми, що стосуються Революції Гідності та подальшої війни: стосунки між сусідніми народами, діти під час війни, статус жінки, волонтерство, мова і культура, історичне значення, політика і народ, життя і смерть.

Ми простежили розвиток особистого спротиву у творах різних років: шлях від уявного образу борця, здатного змінити Україну, через образи героїв на барикадах Революції та відданих патріотів, що добровільно захищають терени країни, до всіх небайдужих громадян, які тримають кулаки за Україну, моляться, допомагають у міру своїх можливостей і намагаються змінити життя країни на краще. На кожному з цих етапів мотив спротиву виявляє себе по-різному.

Покликання

- Лабіринт із криги та вогню: Антологія актуальної драми. Революція гідності й гібридна війна.* Неждана, Н., Миколайчук-Низовець, О. (ред.). (2019). Київ: Смолоскип.
- Майдан. До і після. Антологія актуальної драми.* (2016). Київ: Світ знань.
- Простова, О., Бройченко, О. (2013). Специфіка використання технологій ненасильницького спротиву в політичній діяльності. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»*, 212(200), 68–72.
- Ченовет, Е., Стефан, М. (2014). *Чому ненасильницький спротив ефективний: Стратегічна логіка громадянського конфлікту.* Київ: Кліо.
- Шарп, Дж. (1993). *Від диктатури до демократії: концептуальні засади здобуття свободи.* Ін-т ім. А. Ейнштейна. https://www.aeinstein.org/wp-content/uploads/2013/10/FDTD_Ukrainian.pdf.
- Шведа, Ю. (2014, January 26). Революція гідності у контексті загальної теорії соціальних революцій. *Zaxid.net*. https://zaxid.net/revolyutsiya_gidnosti_u_konteksti_zagalnoyi_teoriyi_sotsialnih_revolyutsiy_n1301345.
- Яковлев, М., Гарань, О. (ред.). (2015). *Україна після Євромайдану: досягнення та виклики.* Київ..

References (translated and transliterated)

- Chenoweth, E., Stephan, M. J. (2014). *Chomu nenasyl'nytskyi sprotyv efektyvnyi: Stratehichna lohika hromadianskoho konfliktu [Why civil resistance works. The strategic logic of nonviolent conflict]*. Kyiv: Clio.
- Labirynt iz kryhy ta vohniu: Antolohiia aktualnoi dramy. Revolyutsiia hidnosti y hibrydna viina [A Labyrinth of ice and fire: An anthology of current drama. The revolution of dignity and the hybrid war]*. Nazhdana, N., Mykolaichuk-Nyzovets, O. (Eds.). (2019). Kyiv: Smoloskyp.

Maidan. Do i pislia. Antolohiia aktualnoi dramy [Maidan. Before and after. Anthology of current drama]. (2016). Kyiv: Svit Znan.
Prostova, O., Broichenko, O. (2013). Spetsyfika vykorystannia tekhnologii nenasylnytskoho sprotyvu v politychnii diialnosti [The specifics of using non-violent resistance technologies in political activity]. *Naukovi pratsi Chornomorskoho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly kompleksu "Kyievo-Mohylianska akademiia"*, 212(200), 68–72.
Sharp, G. (1993). *Vid dyktatury do demokratii: kontseptualni zasady zdobuttia svobody [From dictatorship to democracy, a conceptual framework for liberation].* Albert Einstein Institution.

https://www.aeinstein.org/wp-content/uploads/2013/10/FDTD_Ukrainian.pdf.
Shveda, Yu. (2014, January 26). Revoliutsiia hidnosti u konteksti zahalnoi teorii sotsialnykh revoliutsii [The Revolution of Dignity in the context of the general theory of social revolutions]. *Zaxid.net*. https://zaxid.net/revolyutsiya_gidnosti_u_konteksti_zagalnoyi_teoriyi_sotsialnih_revolyutsiy_n1301345.
Yakovliev, M., Haran, O. (Eds.). (2015). *Ukraina pislia Yevromaidanu: dosiahnennia ta vyklyky [Ukraine after Euromaidan: achievements and challenges].* Kyiv.

THE MOTIF OF PERSONAL RESISTANCE IN THE DRAMATIC INTERPRETATION OF THE REVOLUTION OF DIGNITY

Inna Artemenko

Borys Grinchenko Kyiv University, Ukraine

The subject of the study is personal resistance, which occupies an important place among the objects of philosophical understanding. Therefore, its implementation in fiction, especially in the Ukrainian drama of the last decade, is quite relevant. The Revolution of Dignity has made its adjustments in understanding the motives of resistance, compared to previous revolutions and coups, because that experience took place with completely different information and technical capabilities, and they are important for the organization of people. In addition, the motive of resistance has its own tradition in Ukrainian literature, consisting of works by Taras Shevchenko, poets of "Visnyk", sixtiers, and dissidents. However, it is mainly journalism and poetry. A new wave of Ukrainian resistance poured into literature. But it is especially important to study the motive of resistance in the dramatic sense, because it is a somewhat new experience. Any resistance movement has a number of organizational and psychological conditions under which it takes place. These conditions are reflected, if not differently, then with shifted accents in the texts of the plays. The article considers dramatic works written before, during and after the Revolution of Dignity. The aim of the article is to trace how the artistic understanding of the social causes and identity of the participant of the resistance movement has changed in the plays dedicated to the Maidan in 2013–2014 and the events taking place in Ukraine as a result of the Revolution. Special attention is paid to the formation of the image of a hero, fighter, patriot. The development of personal resistance in accordance with the described events and the time of their action are considered. Methods of plot and textual analysis, conflict studies and intertextual methods have been used to achieve the set tasks. The study is based on two anthologies of contemporary Ukrainian drama "Maidan. Before and after" and "Labyrinth of ice and fire". Due to their structure, these collections allow us to consider personal resistance as a dream, as a real acting image and as a heroic, patriotic feat. Also, the article traces the literary means of creating such an image, and how these means change depending on the development of the image in the texts. All dramas create a generalized image of a Ukrainian, who has all the best qualities, impulses and views, he has high patriotism, willpower, courage, etc., and is thus the image of the Ukrainian who "lacks" the country. This is a dream hero. However, in different sections of the collections, this image changes, transforms and improves. And at the same time the motive of the participant's resistance changes. For the first time, it is traced how Ukrainian playwrights felt and understood the reasons and the course of social, including personal, resistance that led to the Revolution of Dignity. Particular attention is paid to differences in the artistic interpretation of the same motive of social and personal resistance. Also, for the first time, the connection of the resistance motive with the artistic conflicts of the plays of the collections "Maidan. Before and after" and "Labyrinth of ice and fire" is retraced. The material can be used for further in-depth research on this topic, such as the study of texts of epic genres about the Maidan and even poetry collections.

Keywords: personal resistance; Revolution of Dignity; Maidan; East of Ukraine; drama.

Стаття надійшла до редакції 23.04.2020